

რუსუდან ზექალაშვილი
Rusudan Zekalashvili

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
Faculty of Humanities

გერმანელი ქართველოლოგის ახალი ნაშრომი
აკადემიკოს აკაკი შანიძის ღვაწლზე¹
New Research by German Kartvelologist about the Merit of
Academician Akaki Shanidze

საკვანძო სიტყვები: აკაკი შანიძე, ჰაინც ფენრიხი, ახალი ქართული ენა, ძველი
ქართული ენა, ქართული ხელნაწერები, ქართველოლოგია
Keywords: Akaki Shanidze, Heinz Fähnrich, New Georgian Language, Old Georgian
Language, Georgian Manuscripts, Kartvelology

¹ ნაკითხულია მოხსენებად აკად. ა. შანიძის დაბადებიდან 135-ე წლისთავისადმი მიძღვნილ სამეცნიერო სესიაზე ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში (26.02.2022).

A new book by well-known kartvelologist prof. Heinz Fähnrich has been published in Germany; it is dedicated to the life and diverse activities of Georgian *Academician* Akaki Shanidze. Title: “Akaki Shanidze in service of science and Georgian nation” (Düren: Shaker, 2021) (Fähnrich 2021).

Heinz Fähnrich has had much merite to Kartvelian linguistics and philology. At the beginning of his work, he was interested in archeology and was doing his work in this field but since 1960 he got interested in Caucasian studies and began to study it at Jena. In 1969 Fähnrich had his first dissertation paper (Promotion) defense; then he arrived to Georgia, became Akaki Shanidze’s postgraduate student and in 1971 he had his dissertation paper (Habilitation) defense at Tbilisi State University, in Georgian language. He translated Akaki Shanidze’s book “Old Georgian Grammar” (Shanidze 1982). He also founded the yearly German- language scientific journal “Georgica” and was its editor-in-chief (1978-2006), he worked as the head of Department of Caucasiology (Caucasian Studies) at Friedrich Schiller University of Jena (1986-2006); from 1996 he is a foreign member of the Georgian *National Academy of Sciences*, the author of many scientific works, among them, the dictionaries, also a translator of Georgian literary pieces and folklore.

The new book by prof. Heinz Fähnrich introduces to the readers the life and work of prof. Akaki Shanidze, great Georgian linguist, Academician of Georgian Academy of sciences (1941) and describes his great merit towards the linguistics as a science. The book consists of the following paragraphs:

- The road of life before the Doctor dissertation;
- Shanidze’s scientific activities in the field of the New Georgian language;
- Old Georgian language;
- Observations about Kartvelian languages;
- Researches in the field of Georgian dialects;
- His works in Rustvelology;
- Publishing of the Old Georgian manuscripts;
- Researches in lexis;
- Reading the ancient Georgian inscriptions;
- Albanian script and language;
- Selective bibliography of Akaki Shanidze’s works.

At the end there is the list of works edited under the title “Caucasian series” in 1991-2017 (some works of the undergraduate german students of the Caucasiology specialty among them).

In the introduction, H. Fähnrich remembers the remarkable date, the year 1968, when Akaki Shanidze was given the honorary title of the doctor of philosophy at the philosophy faculty of Friedrich Schiller University of Jena.

The part in which A. Shanidze’s biography is given, tells about his difficult but very interesting and meaningful life; his merit in the comlex job of foundation of Tbilisi State

University is underlined; in this part, the author also writes about importance of Akaki Shanidze's first dissertation work for the Doctor degree (it was A. Shanidze's work on the person marks of the verb in Old Georgian), the special work of the scholar done in the sphere of Kartvelology and Caucasiology in general, is underlined; his researches on grammatical structures, his great deal in the process of Georgian and Caucasian languages investigations, also in the job of development of the Georgian language studying within the school programs and at the Universities of Georgia are also precious.

In the chapters of his book, the author discusses Akaki Shanidze's fundamental researches in the fields of the New Georgian and Old Georgian, in Georgian dialects, in Kartvelology, in the lexical sphere, in the process of Old Georgian manuscripts' researches, in discovering and systematization of the Alban language manuscripts, in proper reading and dating of the Old Georgian inscriptions, in Kartvelology; special attention is paid to the fundamental works: "Georgian dialects in the Mountain regions" from 1915 (Shanidze 1981); "Basics of the Georgian language grammar" (Shanidze 1973); "Grammar of the Old Georgian Language" (Shanidze 1976); "Sinai Polycephalon of the year 864" (Shanidze was the editor of this fundamental work) (Shanidze 1959), "Symphony of "Vepxistkaosani" (The Knight in the Panther's Skin) (1956), he also edited the Georgian folk poetry and others.

The author underlines also Akaki Shanidze's tribute to the studying of the noun and verb categories in Georgian, his great deal in work on the system of series and tense-mood forms (*mtskrives*) in Georgian verb conjugation; in showing agglutination and synthesis in the Georgian verb structure. Basing on Akaki Shanidze's works, the author suggests 25 verb components (personal marks, marks of tense-mood forms, morphological markers of the verb categories – chains of prefixes and suffixes which can be separated out in the verb forms (e.g. *ze-ça-mo-i-čr-a*, *da-gv-a-tvalier-eb-in-eb-d-nen* and others the like).

Besides, prof. Heinz Fähnrich discusses in details the importance of the Georgian inscriptions in Georgia and abroad (the Georgian inscriptions of Bolnisi, Urnisi, Ukangori, Palestine). In this part of the book, along with the great work by Akaki Shanidze, the important stages are shown in the history of Georgian literary language development such as main changes and gradual language formation basing on which Akaki Shanidze reached the main and important goal of phasing the process of Georgian language development.

Tao-Klarjeti school is mentioned in his work with the manuscripts written there, also the activities taking place in Gelati and Ikhaltso ancient academies, other places abroad where Georgian language educational activities are mentioned.

Heinz Fähnrich's book about Akaki Shanidze is an a really important acquisition for Kartvelology.

გერმანიაში გამოიცა გამოჩენილი ქართველოლოგის, პროფ. ჰაინც ფენრიხის, ახალი წიგნი, რომელიც ეძღვნება აკად. აკაკი შანიძის ცხოვრებასა და მრავალმხრივ მოღვაწეობას: „აკაკი შანიძე – მეცნიერებისა და ქართველი ერის სამსახურში“ (Fähnrich 2021).

ჰაინც ფენრიხის დიდი დამსახურება აქვს ქართული ლინგვისტიკისა და ფილოლოგიის წინაშე. მართალია, ის თავდაპირველად არქეოლოგიას ეუფლებოდა, მაგრამ 1960 წლიდან დაინტერესდა კავკასიოლოგიით, რომლის შესწავლა იენაში დაიწყო. 1969 წელს ფენრიხმა დაიცვა პირველი დისერტაცია (Promotion), შემდეგ კი საქართველოში ჩამოვიდა ქართულის ცოდნის გასაღრმავებლად და გახდა აკაკი შანიძის ასპირანტი. უკვე 1971 წელს მან თბილისის უნივერსიტეტში ქართულ ენაზე დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია (Habilitation) და არასოდეს გაუწყვეტია კავშირი თავის დიდ მენტორთან. ამის ერთ-ერთი დასტურია, რომ მან გერმანულად თარგმნა აკაკი შანიძის „ძველი ქართული ენის გრამატიკა“ (შანიძე 1982); ბატონი ჰაინცი გახლდათ გერმანულენოვან ჟურნალ „გეოგრიკის“ დამაარსებელი და მთავარი რედაქტორი (1978-2006), კავკასიოლოგიის ცენტრის ხელმძღვანელი იენაში (1986-2006). 1996 წლიდან პროფ. ჰ. ფენრიხი საქართველოს ეროვნული აკადემიის უცხოელი წევრია, ავტორია ქართველოლოგიასა და კავკასიოლოგიაში უამრავი სამეცნიერო ნაშრომისა (მათ შორის – ლექსიკონებისა), თარგმნა ქართული ლიტერატურული ნაწარმოებები და ქართველური ფოლკლორული ნიმუშები.

გერმანელი ქართველოლოგის ახალი წიგნი მკითხველს აცნობს დიდი ქართველი ენათმეცნიერის, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოს აკაკი შანიძის ცხოვრების ძირითად მომენტებს და წარმოაჩენს მის განუზომელ ღვაწლს ენათმეცნიერების წინაშე. წიგნი შედგება წინასიტყვაობისა და რამდენიმე ქვეთავისაგან:

- Werdegang bis zur Promotion [ცხოვრების გზა სადოქტორო დისერტაციის დაცვამდე];
- A. Schanidses Arbeit zur neugeorgischen Sprache [ა. შანიძის მოღვაწეობა ახალ ქართულ ენაში];
- Altgeorgische Sprache [ძველი ქართული ენა];
- Beobachtungen zu den Kartwelsprachen [დაკვირვებები ქართველური ენების შესახებ];
- Forschungen zu den Dialekten [კვლევები ქართული დიალექტების შესახებ];
- Rustwelologische Arbeiten [რუსთველოლოგიური შრომები];
- Editionen altgeorgischer Schriften [ძველ ქართულ ხელნაწერთა გამოცემები];
- Wortschatzstudien [ლექსიკის კვლევები];
- Lesungen georgischer Inschriften [ქართული წარწერების წაკითხვა];
- Albanische Schrift und Sprache [ალბანური დამწერლობა და ენა].

- Akaki Schanidse – Auswahlbibliographie [აკაკი შანიძის შრომების მოკლე ბიბლიოგრაფია ქართული და გერმანული დასახელებებით].

ნიგნს დართული აქვს 1991-2017 წლებში „კავკასიის სერიით“ გამოცემულ ნაშრომთა ნუსხა (მათ შორის – კავკასიოლოგიის სპეციალობის რამდენიმე გერმანელი მაგისტრანტისაც).

უპირველეს ყოვლისა, ჰ. ფენრიხი პატივისცემით იხსენებს 1968 წელს, ღირსშესანიშნავ თარიღს, როცა აკაკი შანიძეს მიენიჭა ფრიდრიხ შილერის სახელობის იენის უნივერსიტეტის ფილოსოფიის ფაკულტეტის საპატიო დოქტორის წოდება.

ბიოგრაფიულ ნაწილში მოთხრობილია აკად. აკაკი შანიძის ცხოვრების რთულ, მაგრამ უაღრესად შინაარსიან გზაზე: ბავშვობა სოფ. ნოლაში, სწავლა ქუთაისის გიმნაზიაში, შემდეგ – პეტერბურგის უნივერსიტეტში, ურთიერთობა დიდ მეცნიერებთან: ნიკო მართან, ივანე ჯავახიშვილთან და სხვ. ხაზგასმულია მისი დიდი დამსახურება თბილისის უნივერსიტეტის დაფუძნების საქმეში; ლაპარაკია ახალ ქართულ უნივერსიტეტში დაცული პირველი სადოქტორო დისერტაციის განუზომელ მნიშვნელობაზე: „სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა და ობიექტური პრეფიქსი მესამე პირისა ქართულ ზმნებში“ (1920); ნაჩვენებია ენათმეცნიერის უდიდესი ღვაწლი ქართველოლოგიასა და საერთოდ კავკასიოლოგიაში, ყურადღებაა მიქცეული აკაკი შანიძის გრამატიკული კვლევების წვლილზე ენათმეცნიერებაში, ასევე მშობლიური ენის სწავლების საქმეში საქართველოს სკოლებსა და უმაღლეს სასწავლებლებში.

ავტორი განიხილავს დიდი მეცნიერის ძირითად გამოკვლევებს ახალ და ძველ ქართულ ენებში, ქართველურ ენებში, ქართული ენის დიალექტებში, რუსთველოლოგიაში, ლექსიკის სფეროში, აღნიშნავს მეცნიერის დიდ დამსახურებას ძველი ქართული ენის ძეგლების გამოცემის საქმეში, ქართული წარწერების ნაკითხვასა და დათარიღებაში, ალბანური ხელნაწერების აღმოჩენასა და სისტემატიზაციაში. განსაკუთრებით გამოყოფილია რამდენიმე ნაშრომი: 1915 წელს დაბეჭდილი „ქართული კილოები მთაში“ (შანიძე 1981), „ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები“ (შანიძე 1973), „ძველი ქართული ენის გრამატიკა“ (შანიძე 1976), მისი რედაქტორობით გამოცემული „სინური მრავალთავი 864 წლისა“ (შანიძე 1959), მეცნიერის მიერ შედგენილი „ვეფხისტყაოსნის“ სიმფონია (1956), ხალხური პოეზიის ნიმუშები და სხვ.

საინტერესოდ წარმოაჩენს ავტორი აკაკი შანიძის დამსახურებას ქართული ენის სახელური და ზმნური კატეგორიების შესწავლაში, სერიებისა და მწკრივების მწყობრი სისტემის ჩამოყალიბებაში, ზმნის უღლებისა და წარმოქმნის კატეგორიების გამოყოფაში, მისი აგლუტინაციური და სინთეზური ბუნების ჩვენებაში. ა. შანიძის შრომებზე დაყრდნობით ფენრიხი ჩამოთვლის ზმნის 25 სავარაუდო კომპონენტს: პირის, რიცხვისა და მწკრივის ნიშნებს, სავრცობებს, კატეგორიათა მორფოლოგიურ მაჩვენებლებს – პრეფიქსებისა და სუფიქსების ერთგვარ ჯაჭვს, რომელთა გამოცალკევება შესაძლებელია ზმნურ

ფორმაში (მაგალითებად ასახელებს ამ ორ ფორმას, რომლებშიდაც რამდენიმე მორფემაა თავმოყრილი: ზე-ნა-მო-ი-ჭრ-ა, და-გვ-ა-თვალიერ-ებ-ინ-ებ-დ-ნენ და სხვ.)

ამას გარდა, პროფ. ჰაინც ფენრიხი ჩამოთვლის ძველი ქართული კულტურის კერებს, აღწერს ადრე იქ მიმდინარე საგანმანათლებლო საქმიანობას, მსჯელობს უდიდესი მნიშვნელობის მქონე ქართულ წარწერებზე საქართველოსა და უცხოეთში (ბოლნისის, ურბნისის, უკანგორის, პალესტინისა და სხვ.), ფასდაუდებელ ქართულ ხელნაწერებზე, ასახელებს მთავარ მახასიათებლებს, რომელთა საფუძველზეც დიდმა მეცნიერმა შეძლო ძველ ქართულ ენაში რამდენიმე პერიოდის გამოყოფა. აკაკი შანიძის დიდი ღვაწლის ჩვენებასთან ერთად საკმაოდ ვრცელადაა მიმოხილული ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების, ძირითადი ცვლილებებისა და ჩამოყალიბების გზა, ძველი ქართულის ანალიზური ფორმების ჩანაცვლების პროცესი სინთეზურით, ბრუნებისა და უღლების ფორმათა, ასპექტის სისტემის ცვლა.

წიგნში ნახსენებია ტაო-კლარჯეთის სკოლა და იქ გადამწერილი ხელნაწერები, გელათისა და იყალთოს აკადემიებში წარმართული საქმიანობა; განხილულია დიდი ენათმეცნიერის ნაშრომები ქართული ენის დიალექტებისა და ქართველური ენების შესახებ, განსაკუთრებით გამოყოფილია „ქართული კილოები მთაში“ (1915) და „უმლაუტი სვანურში“ (1925). მეცნიერის დიდი ფილოლოგიური აღლოს დასტურად მოყვანილია ქართული წარწერები, რომელთა ამოკითხვაც მეცნიერმა შეძლო, ასევე, ალბანური დამწერლობისა და ენის შესახებ მის მიერ გამოთქმული მოსაზრებები.

დიდი ადგილი ეთმობა მსჯელობას აკაკი შანიძის დამსახურებაზე ძველი ქართული ტექსტების გამოცემის საქმეში, რომელთა შორისაა: ჰაემეტი ტექსტები (1923), ხანმეტი მრავალთავი (1927), ქართული ხელნაწერები გრაცში (1927), ხანმეტი ლექციონარი (1944), ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია სამი შატბერდული ხელნაწერის მიხედვით (1945), წიგნნი ძუელისა აღ-თქუმისანი (1947; 1948), სინური მრავალთავი 864 წლისა (1959) და სხვ.

ვფიქრობთ, ჰაინც ფენრიხის წიგნი აკაკი შანიძის შესახებ ქართველოლოგიისთვის მნიშვნელოვანი შენაძენია.

ლიტერატურა:

ფენრიხი, ჰ. – Fähnrich, H. (2021). Im Dienst der Wissenschaft und der georgischen Nation – Akaki Schanidse, Kaukasus-Reihe, Düren: Shaker Verlag.

შანიძე, ა. (1959). სინური მრავალთავი 864 წლისა: თსუ ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, ტ. 5, ა. შანიძის რედაქციით, წინასიტყვაობით და გამოკვლევით, თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

შანიძე, ა. (1973). ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, 1, მორფოლოგია, თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

შანიძე, ა. (1976). ძველი ქართული ენის გრამატიკა, თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

- შანიძე, ა. (1981). ქართული კილოები მთაში: თხზულებანი, ტ. II, თბილისი, 1984, გამომცემლობა „მეცნიერება“.
- შანიძე, ა. (1982). ელემენტარული წიგნი ძველი ქართული ენის შესასწავლად, 1-ელი ნაწილი, ძველი ქართული ენის გრამატიკა (ქართულიდან თარგმნა ჰაინც ფენრიხმა), თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.
- ძიძიგური, შ. (1987). აკაკი შანიძე, თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“.